

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

СРПСКИ ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ЗБОРНИК
КЊИГА XXIX

РАСПРАВЕ И ГРАЂА

Уређивачки одбор

Др Павле Ивић, др Асим Пецо и др Мишар Пешикан

Главни уредник

ПАВЛЕ ИВИЋ

БЕОГРАД

1983

ЈЕЛИЦА ЈОКАНОВИЋ-МИХАЈЛОВ

ПРИРОДА УЗЛАЗНИХ АКЦЕНАТА
У ПРОГРЕСИВНИЈИМ ШТОКАВСКИМ ГОВОРИМА

Већ више од сто година појављују се радови о фонетској и фонолошкој природи српскохрватских акцената. Теоријске поставке, обим и тип истраживања и оно најважније — резултати, врло су различити, па зато још увек не престаје интересовање наших и страних научника за ову проблематику. Странице које следе представљају сажети облик магистарског рада одбрањеног јуна 1973. и прилог су проучавањима ове врсте. Овде ћемо изоставити осврт на раније публиковане радове — они су, свакако, добро познати заинтересованима за ову проблематику, а нећемо давати ни приказ касније објављених, јер се наши резултати износе без допуна и измена, дакле, онакви какви су били 1973. године.

I. МЕТОД ИСТРАЖИВАЊА

Предмет и циљ нашег рада је утврђивање фонетске природе узлазних акцената у прогресивнијим штокавским говорима. Досадашња истраживања се не само по резултатима, већ и по избору метода прилично разликују. Зависно од прилика и времена, истраживачи су се ослањали на: 1. акустички утисак и музичко образовање, 2. своје језичко осећање и 3. резултате експерименталних истраживања. Наше испитивање је укључило сва три елемента, а основу му представља експериментално истраживање, вршено школске 1972/73. године у Лабораторији за експерименталну фонетику Филолошког факултета у Београду и Лабораторији за електроакустику Електротехничког факултета у Београду.

Снимање је обављено у студију лабораторије на Филолошком факултету. Студио обезбеђује вјеран запис говорног сигнала (време реверберације — 0,3 секунде). Употребљени су студијски микрофони SENNHEISER MD 421 — 2, два магнетона професионалног типа REVOX A-77 и REVOX G-36 и магнетофонске траке SCOTCH. На овај начин је под најповољнијим лабораторијским условима снимљен унапред одабрани материјал. За анализу су коришћени сонаграфи (SONA-GRAPH 6061 A 85-8000 CPS SPECTRUM ANALYSER, CAY ELECTRIC CO., USA) обеју лабораторија и комплет инструмената са мингографом (SVENSKA SIEMENS AB — B. FRØKJER-JENSEN, DANMARK).

У поређењу са сонаграфом, рад са мингографом је много једноставнији, а до резултата се доста брзо долази. Ипак, овако добијени резултати

нису сасвим прецизни и не пружају ни број ни квалитет података који се могу добити коришћењем сонаграфа. Зато су у овом раду миниграми служили само као допуна и провера резултата добијених помоћу сонаграфа.

Електронски уређај сонаграф, врста аудио-фреквентног спектралног анализатора, разложене елементе комплексног звука приказује тродимензионално (фреквенција, време, интензитет). Из укупног фреквентног обима који износи 8000 Hz, издвајали смо, а затим просторно повлачили онај део који је за нашу анализу најинтересантнији: најчешћи фреквентни обим сонаграма је 4000 Hz, а уколико је реч о мушком гласу, коришћен је и обим од 2000 Hz. За израчунавање фреквенције основног тона служио нам је један од виших хармоника, најчешће десети. Према особинама гласа сваког субјекта подешаван је ниво улазног сигнала и ниво сигнала репродукције. Ниво затамњења (интензитет) подешаван је ручно, према потреби. Од два филтра који могу обележавати аликвотне тонове, користили смо уски, са пропусним обимом од 45 Hz.

Ради провере аудитивних утисака, преслушаване су и обрнуте магнетофонске траке, а на основу њих су рађени и обрнути сонаграми.

Субјекти чији говор је послужио за анализу били су студенти Филолошког факултета у Београду. Потичу из различитих области штокавског говорног подручја и свима је српскохрватски матерњи језик.

Известан број студената је прочитао унапред припремљене текстове, што је послужило као један од критеријума при одабирању субјеката за каснија снимања. Одабрано је двадесет студената из: Шумадије, западне Србије, Београда, Војводине, источне Херцеговине, северне Црне Горе, источне и западне Босне и њихов говор је анализиран. Овде ћемо издвојити и приказати резултат анализе изговора пет субјеката чија имена следе. Уз имена су дати подаци о месту рођења, месту где су учили и завршили основну, односно средњу школу, години доласка у Београд и наречју којим говоре.

Бр.	презиме и име	место рођења	основна школа	средња школа	у Бгд. од	наречје
1.	Томовић Станија	Прањани	Прањани	Горњи Милановац	1969.	екавско
2.	Шкорић Зорка	Босанска Крупа	Босанска Крупа	Босанска Крупа	1968.	ијекавско
3.	Мујединовић Вахдета	Градачац	Сребреник	Тузла	1972.	ијекавско
4.	Барбулов Јелена	Кикинда	Кикинда	Кикинда	1969.	екавско
	Гордић Драгана	Београд	Београд	Београд	од рођења	екавско

Пробно снимање је обухватило речи са сва четири акцента, груписане у реченице различите интонације. Затим су снимљене реченице у којима су све акцентоване речи имале краткоузлазни (\) или дугоузлазни (/) акценат. Ево списка тих реченица:

1. Данас долази Иван.
2. Он стражари на граници.
3. Колико је сати?
4. Војници одлазе вечерас.
5. Ускоро долази зима.
6. Они желе да путују.
7. Доручак је на столу.
8. Донеси црвеног вина!
9. Трава је зелена и мека.
10. Ова река се плави.
11. Широке реке су мутне.
12. Погледај кроз прозор!
13. Која звезда трепери?
14. Авион лети високо.
15. Миру боли глава.
16. Девојчица се чешља.
17. Они не воле музику.
18. Покажите своје задатке!
19. Моја хаљина је нова.
20. Дете личи на њу.

При избору реченица водило се рачуна да оне садрже речи релевантне за анализу и да буду релативно кратке. За ово друго су постојала два разлога. Први је наметала техника обраде материјала. Наиме, диск сонаграфа, на који се сваки пут мора преснимити реченица са магнетофонске траке, може да забележи говорни сигнал чије трајање не прелази 2,4 секунде. Други разлог је психолошке природе. Читање дугих реченица замара и доводи до слабљења пажње, а тиме и до слабије изразитости снимљеног материјала, или до, мање или више свесног, истицања појединих речи. Ово последње може утицати на измену и експираторне и тонске компоненте акцента.

Показало се да је код мањег броја субјеката у неким од ових реченица делимично било неприродности у изговору, деформисања појединих речи или слогова због тежње ка посебном истицању, а понегде и давања погрешне интонације целој реченици. Уколико су грешке примећене у току снимања, субјекат је понављао реченицу пред микрофоном, некад и више пута. На тај начин су грешке исправљане, али се понекад, мада ретко, дешавало да се јаве нове. Најчешће је то било

истицање неке друге речи у реченици, а да за то нема оправдања. Ако је грешка запажска тек касније, такав пример није узиман у обзир при анализи. Грешке су правилни (углавном) исти субјекти, док код већине није било грешака и одступања од очекиваног изговора. Код једног броја наших субјеката ухом се могла пратити тонска или експираторна компонента, али њихов глас није задовољавао захтеве сонаграфије, па је зато један број сонаграма био неупотребљив. Недостаци ове врсте су различити, али најчешће је реч о слабо израженим формантним областима.

Други део снимљеног материјала обухватио је избор речи са (/) и (\) акцентима. Речи су биране тако да обухвате све вокале (и вокално р) и то у иницијалним и медијалним слоговима. Речи су снимљене на два начина: најпре у реченицама — оквирима, а затим изоловано. Реченице — оквири омогућују да испитивана реч буде стављена у најповољнији положај. Ишли смо за тим да реченица не буде дуга, да анализирана реч буде у средини, по могућности нешто ближе почетку него крају реченице и да реченица буде обавештајна. Ово све омогућује да свака реч буде снимљена и анализирана под истим условима. У ову сврху су послужиле следеће две реченице — оквири:

1. Реч је у номинативу.
2. Реч је глагол.

Од речи које су снимљене, овде ће бити анализирани ове:

1.	Реч Мара	је у номинативу.
2.	„ додатак	„ „ „
3.	„ сиромашак	„ „ „
4.	„ време	„ „ „
5.	„ почетак	„ „ „
6.	„ завршетак	„ „ „
7.	„ вино	„ „ „
8.	„ поливање	„ „ „
9.	„ просвећивање	„ „ „
10.	„ прозор	„ „ „
11.	„ Миливојевић	„ „ „
12.	„ блуза	„ „ „
13.	„ облутак	„ „ „
14.	„ вршак	„ „ „
15.	„ залазак	„ „ „
16.	„ показатељ	„ „ „
17.	„ величанствен	„ „ „
18.	„ жена	„ „ „
19.	„ сељак	„ „ „
20.	„ пилот	„ „ „
21.	„ питом	„ „ „
22.	„ количина	„ „ „
23.	„ вода	„ „ „
24.	„ валовит	„ „ „
25.	„ учинак	„ „ „
26.	„ студент	„ „ „

27.	„ тркач	„ „ „
28.	Реч закочити	је глагол.
29.	„ препоручити	„ „
30.	„ оцрнити	„ „
31.	„ заковрнути	„ „
32.	„ запетљати	„ „
33.	„ развеселити	„ „
34.	„ учинити	„ „
35.	„ доносити	„ „
36.	„ разонодити	„ „
37.	„ разумети	„ „
38.	„ обрачунати	„ „
39.	„ откотрљати	„ „
40.	„ убрзати	„ „

II. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

1. Зависности природе узлазних акцената од позиције акцентоване речи у реченици

Пошли смо од претпоставке да је утицај реченичне мелодије на мелодију речи могућ и у случајевима кад ова два кретања нису истосмерна. Посматрали смо кретање тона у 20 наших реченица чије све акцентоване речи имају (/) или (\).

Материјал је као целина показао да се узлазни акценти не владају свуда једнако, већ да, у зависности од места речи у реченици, као и од реченичне интонације, донекле мењају своју природу.

На почетку свих реченица узлазност је врло изразита у изговору свих субјеката, просечно је већа за 35 Hz него у истовјетно акцентованим вокалима у средини реченица. Иницијална позиција у реченици показује, дакле, тенденцију повећања узлазности, тако да исти акценти имају у иницијалном и медијалном положају у реченици исту тенденцију, али у различитом степену изражену. И слух такође региструје ову разлику и то као интервал већи од терце, нарочито када је реч о угитној или којој другој реченици где интонација знатније одступа од уобичајене интонације обавештајне реченице.

Да иницијални положај знатно мења природу акцента, јасно показују реченице у којима почетне речи имају силазне акценте. Седам од десет субјеката изговара прву реч у реченици *Он ситражари на граници* са изразитим тонским успином од почетка до краја, два имају пораст тона, а затим мелодиска линија мења смер (у оквиру истог вокала), док се код једног тонска компонента не може пратити због слабе изразитости при читању.

Код речи са узлазним акцентима на крају реченице, уочављу се две чињенице: прво, опште слабљење фонационе струје, све изразитије уколико је реченица била дужа и друго, губљење узлазне интонационе компоненте. Све тенденције су врло изразите, знатно ређе је тон равн, а најмалобројнији су примери са приметном узлазношћу. Ове последње налазимо једино у изговору оних субјеката који и иначе имају најизра-

зитије акценте, како узлазне тако и силазне. У целини узев, може се рећи да је овај положај речи у реченици умањео или неутралисао узлазну тонску компоненту.

Медијални положај у реченици је углавном неутралан — реченична интонација овде најмање мења природу тонског кретања у оквиру речи. Тек у овом положају открива се права природа неких прозодијских обележја. Тако, ако у иницијалном положају запазимо да узлазно кретање тона код великог броја субјеката захвата и постакцентски слог, а запазимо и то да се ова појава не појављује у финалној позицији у реченици, можемо ово кретање приписати утицају иницијалног положаја на измену акцента речи. Али тек када запазимо да се и у медијалном положају код одређеног броја субјеката догађа исто, можемо бити сигурни да је реч о фонетским одликама једног типа акцената, а не о простом утицају реченичне интонације.

Наше изоловане речи су показале углавном исто што и речи у контексту, али постоје и значајније разлике у трајању — оно је нешто дуже у изолованим речима — и у податку да их је већина субјеката изговарала као низ појмова који следе један за другим при набрајању (*Ма́ра, додá-шак, сиромáшак, врéме . . .*). И поред тога што је између речи прављена мала пауза, већ слушањем се да запазити да задати низ речи има у њиховом изговору карактер набрајања, што се не може сматрати задовољављујућим. Само су два од свих субјеката несумњиво остварила изолацијску реч. Код осталих је недостатак најизразитији на местима где је почињала нова група речи — непосредно пре овог, глас је спуштан на начин карактеристичан за крај реченице.

Можемо закључити да нам најобјективније резултате може пружити анализа одабраних речи, снимљених у реченицама — оквирима.

2. Карактеристике речи са (/) и (\) акценциом у погледу трајања вокала и у погледу кретања фреквенције основног тона

Међу субјектима који су се истицади правилним изговором има представника различитих говорних зона (херцеговачке, западно босанске, шумадијске, београдске, војвођанске, источнобосанске), па њихов изговор пружа врло користан материјал за испитивање. Како се да уочити сличност, чак идентичност акценатских типова код представника исте говорне зоне, ми ћемо анализирати изговор пет најтипичнијих представника различитих говора и на основу резултата анализе извршити закључке.

Најпре ћемо давати збирне табеле са подацима о свих 40 анализираних речи са (/) и (\) акценциом, затим коментар табела и десет страних карактеристика акцената. Из техничких разлога ћемо обиље сонаграма свести на по неколико типичних примера — илустрација. Многобројни примери бележења акцената по слуху служили су као допуна експерименталном испитивању, и пошто се резултати у највећем броју случајева подударају, нећемо их наводити у већем броју, 2—3 примера око бележеног изговора субјекта С. Томовић довољна су да покажу наш систем нотне графиције.

2.1. Речи са (/) и (\) акцентом у изговору С. Томовић

Табела 1: (/) акценат

реч	трајање (у ссек)			ФОР (у Hz)				
	речи	вокала под (/)	следећег вокала	почет-ка речи	акцентованог вокала		постакцентског вокала	
					почетак	крај	почетак	крај
Ма́ра	49	26	9	232	225	275	275	260
дода́так	82	24	8	220	200	280	290	265
си́ромаша́к	109	26	9	230	220	270	270	250
врéме	68	26	9	220	220	250	255	225
почéтак	85	24	9	215	240	265	270	255
завршéтак	93	23	9	230	245	265	275	250
ви́но	69	26	13	210	230	270	275	240
поли́вање	86	19	18	225	245	270	280	250
просве́ћивање	112	17	14	220	240	273	273	250
прóзор	67	32	13	220	220	265	275	250
закóчити	91	21	7	245	240	325	345	320
Ми́ливо́јевић	98	22	7	250	200	255	255	250
блúза	72	28	15	220	240	285	290	260
облúтак	89	22	9	220	235	295	290	260
препорúчити	88	20	7	250	275	350	320	295
вршак	78	26	10	220	220	275	290	250
оцр́нити	81	19	9	230	240	290	300	275
заковр́нути	102	21	7	225	220	280	290	280
просек:					230,83	279,89	284,33	260,28

Табела 2: (\) акценат

реч	трајање			ФОТ				
	речи	вокала под (\)	следе- ћег вокала	почет- ка речи	акцентованог вокала		постакцентског вокала	
					почетак	крај	почетак	крај
залазак	70	19	12	228	230	270	280	270
показатељ	73	18	10	216	245	320	300	280
величанствен	90	18	9	225	240	275	260	240
жѐна	47	16	12	225	225	275	275	250
сељак	67	15	18	250	245	270	275	270
запѐтљати	81	15	7	230	250	310	310	280
развесѐлити	97	14	9	275	230	275	290	300
пилѐт	55	14	16	260	260	265	275	250
питом	48	14	8	285	280	280	275	240
учинити	72	10	10	250	285	285	295	290
количина	73	14	12	230	270	275	275	240
вѐда	48	18	10	235	210	270	270	235
валѐвит	73	18	5	230	230	260	295	310
донѐсити	84	16	7	220	230	300	320	280
разонѐдити	90	16	3	200	230	270	—	—
ѐчинак	79	19	7	200	200	300	300	275
стѐдент	73	15	8	265	265	290	285	265
разѐмети	75	18	10	250	230	275	290	280
обрачѐнати	95	18	10	200	260	280	280	280
тркач	54	12	14	270	270	300	325	240
убрзати	93	16	10	225	225	330	330	295
откопрљати	95	12	10	225	255	265	265	250
просек:					243,73	285,00	289,05	267,62

2.1.1. У табелама су приказане следеће вредности: трајање речи са узлазним акцентима (у ссек.), трајање акценатованог и следећег вокала, фреквенција (у Hz) основног тона — ФОТ, на почетку речи, у оквиру акценатованог и следећег вокала. У дну табеле је дато просечно кретање тона у акценатованом и поста акценатском слогу. Просеци трајања, у нашем случају, не би пружили верну слику због хетерогености речи у нашем избору, па их и не изводимо. Односи на овом плану могу се лако пратити из самих табела.

Изговор С. Томовић је типично шумадијски. Узлазност и силазност су јасно изражене. Добро се чувају дужине у поста акценатским слоговима. Акцентовани вокали су увек знатно дужи од неакцентованих и код (\) акцената (19:12, 18:10 ...) и, нарочито, код (/) акцената (26:9, 24:8 ...). Ако је поста акценатски слог дуг, разлика у трајању се смањује, нарочито код (\) акцената, али су сасвим ретки примери изједначења трајања или преваге слога са неакцентованом дужином.

Узлазност (/) и (\) акцената је изразита од почетка до краја акценатованог слога. Следећи слог се одликује јасним силазним кретањем. Усамљени су примери као *развеселиши* и *дондсиши*, где се остварује мали тонски успон и у наредном слогу, или се достигнути ниво одржава, као у *обрачунаши*. Код (/) акцената оваквих случајева уопште нема.

Врхунци ФОТ вокала у слогу под акцентом и у следећем су на приближно истој висини. Често је то потпуно иста висина (275:275, 310:310 ...), а може бити минимално виша или нижа на почетку поста акценатског слога. Ако је врхунац у другом од ова два слога нешто виши, ова разлика је у говорима овог типа занемарљива из следећих разлога:

1) реч је о малом порасту ФОТ — у односу на успон у акценатованом слогу, он је незнатан (просечни успон у акценатованом слогу је, код (\) акцената, 41,25 Hz, а просечна разлика у врхунцима је 4,05 Hz).

2) врхунац другог слога је временски врло мало удаљен од претходног, а оба су непосредно уз границу слога и

3) пад који је основно тонско обележје поста акценатских слогова у овом говору продужује се и после првог поста акценатског слога, што је изузетно важно за формирање аудитивног утиска о кретању тона после акценатованог слога.

Са овим изговором слажу се и они из западне Србије и источне Херцеговине.

2.1.2. Иако нетипични у говору овог субјекта, малобројни случајеви са високим нивоом ФОТ у поста акценатском слогу привлаче нашу пажњу.

Анализом промена ФОТ у различитим речима утврђујемо да постоји повезаност између смера кретања ФОТ (узлазност — силазност) и природе консонаната који претходе вокалу или за њим следе.

Посматраћемо зато овај однос овде, а касније и код друга четири субјекта.

Реч *Маџа* је од претходне одвојена минималном паузом (2 csek), што има утицаја на почетак тонског кретања: у оквиру сонанта *м* оно је силазно, а затим почиње успон, најпре благ, а онда врло изразит. Поста акценатски слог је сав у опадању. Трајање првог вокала је готово троструко веће од другог. Сличне односе имамо и у речима *додџџак* и *сиромџџак*. У овој другој ФОТ расте уједначено, а опада најпре нагло, затим прелази у равно кретање.

Сличан почетак има и пример *време*. Овде је нешто друго посебно интересно: узлазно кретање акценатованог вокала преноси се и на следећи сонант *м*. У првом делу сонанта тон расте, затим продужује равно до почетка вокала *е* који је изразито силазан. *М* је по трајању дуже од *е* (11:9). Овако се понаша и назал у примеру *вино*.

У примерима *йочџџак* и *завриџџак*, мали краткотрајни пад тона на самом почетку трајања условљен је природом непосредно претходних сугласника. Слично је и у речи *йросвећивање*: влши хармоници показују да је непосредно суседство гласа *ћ* неутралисало у прва 4 стога дела секунде пораст ФОТ.

Примери *блџа* и *облџџак* су интересантни по томе што узлазно кретање почиње већ од сонанта *л*. Оба поста акценатска слога су силазна.

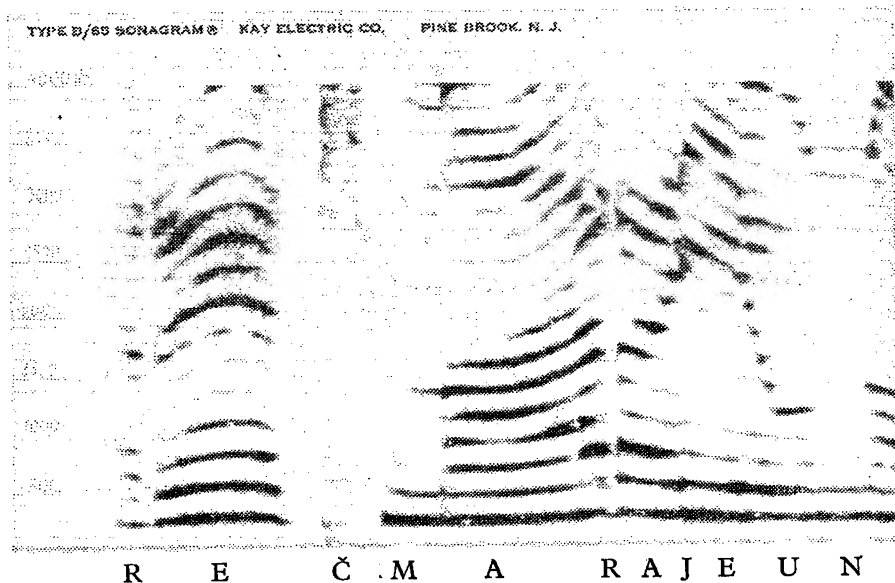
Код примера *оуфрнџџи* постоји на самом почетку акценатованог *р* једва приметан пад ФОТ (видљив код хармоника виших од десетог), после кога следи успон. Ово мало скретање проузроковало је претходни сугласник *у*. Пораст тона захвата сонант *н* у целом трајању. У току 8,5 csek тон се пење за 10 Hz. После тога он опада у току целог трајања поста акценатског вокала *и*. Исту ситуацију срећемо и у *заковрнуџи*, где је кретање тона захватило сонант *н* и пренело се и на поста акценатско *у*. Оно је равнотона и пад ће се остварити тек у последњем слогу. Пад ће бити тако изразит, да се његов интервал изједначује са тонским успоном сва три претходна гласа (*р н у*).

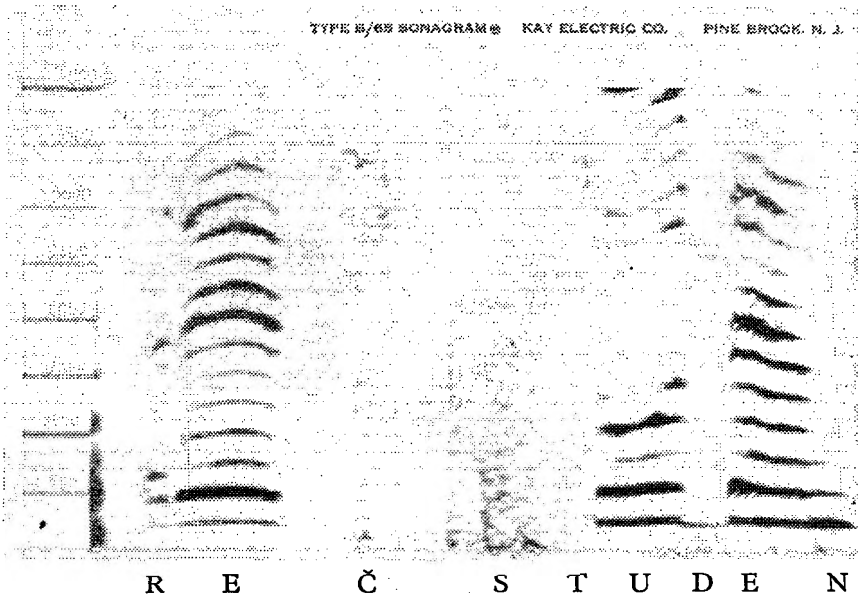
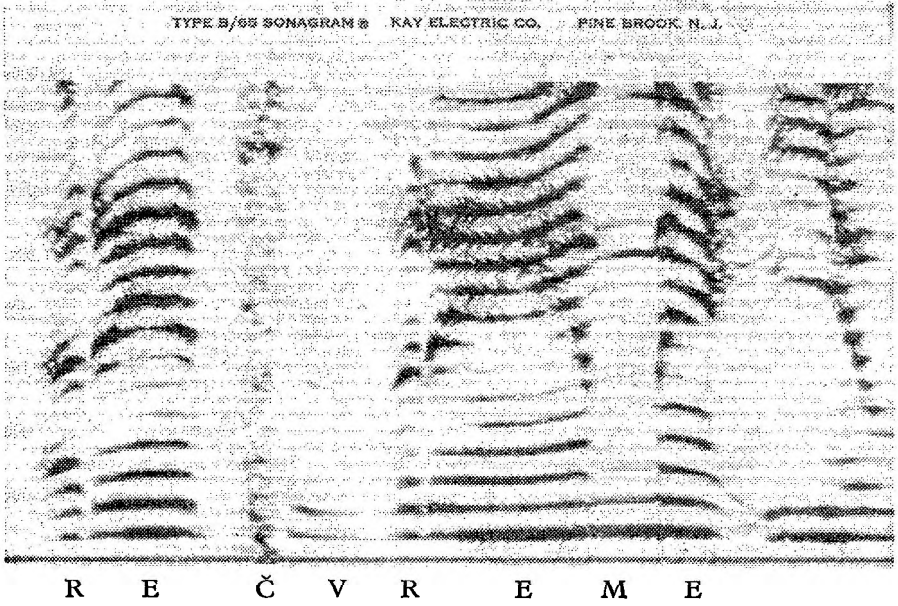
У речи *жџна* јасно су уочљиве две линије у кретању тона: узлазна у оквиру вокала *е* и силазна у оквиру *а*. За *н* које се нашло између њих карактеристичан је раван и релативно дуг тон.

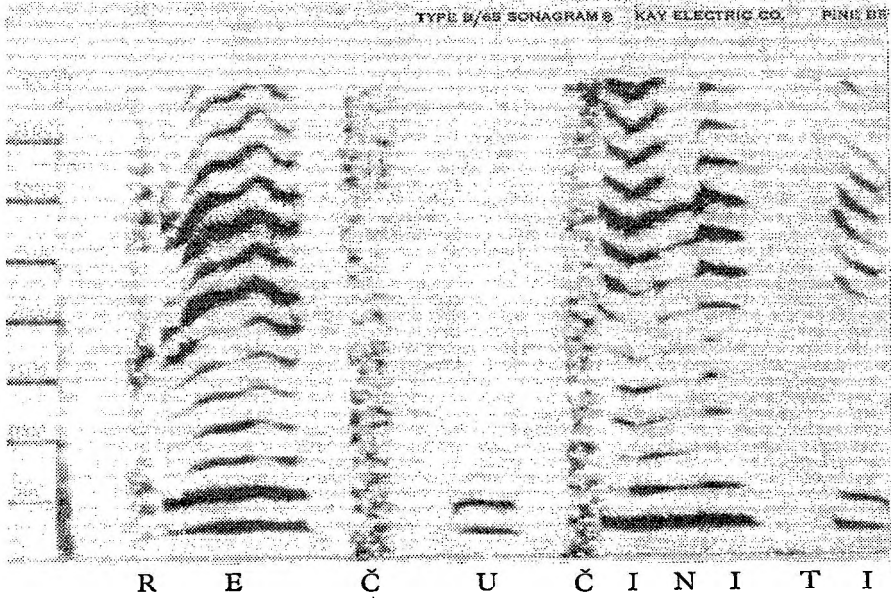
Реч *вода* има типичан узлазни акценат на иницијалном слогу. Пост-акцентски вокал је у целом току силазан. Овако је и у примерима: *учинак*, *студент*, *заједљив* и *убрзати*.

Групу примера: *валовит*, *обрачунаити*, *разумети*, *разнодџити*, *дондосити* и *развеселити* карактерише следеће. У свима се појављује нешто што се могло запазити и у претходним примерима где је сонант стајао непосредно уз акцентовани вокал: узлазно кретање које карактерише вокал започиње раније ако је сонант испред њега, односно наставља се и после акцентованог вокала ако је сонант иза њега. Ово важи и за (/) и за (\) акценат, с тим шт је код (\) ово уочљивије јер сам вокал краће траје. Исто тако, код (\) постоји могућност да се узлазно кретање које је захватило сонант после акцентованог вокала, понекад пренесе и на вокал постакцентског слога. У том случају овај вокал може бити двојак: раван или узлазан. И једно и друго је ретко и код (/) акцента се не јавља.

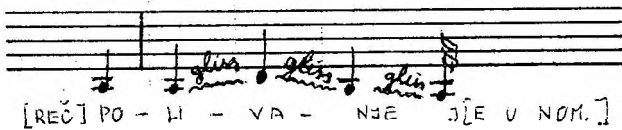
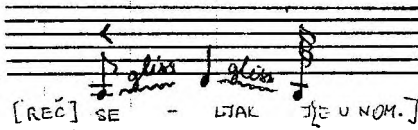
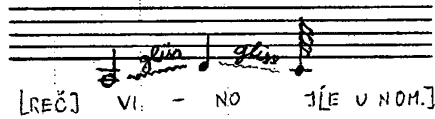
2.1.3. Илустрације (умањени сонаграми)

2.1.4. Нотни примери

2.2. Речи са (/) и (\) акцентом у изговору З. Шкорић

Табела 3: (/) акценат

реч	трајање			ФОТ				
	речи	вокала под (/)	следећег вокала	почетка речи	акцентованог вокала		постакцентског вокала	
					почетак	крај	почетак	крај
Мара	55	25	14	190	190	250	270	280
додатак	77	25	9	190	175	230	320	315
сиромашак	90	23	9	210	190	250	300	280
време	59	25	10	220	210	250	280	265
почетак	82	18	8	215	225	235	290	300
завршетак	97	18	9	210	220	245	300	300
вино	55	25	13	200	200	250	275	280
поливњање	74	19	14	225	210	240	270	280
просвећивање	102	18	14	230	230	250	275	300
прозор	57	27	10	210	200	245	260	290
закóчити	86	23	—	225	250	280	—	—
Миливојевић	88	23	3	220	200	280	300	300
блúза	70	25	20	200	240	280	315	285
облúтак	80	19	9	210	220	250	290	300
препорúчити	100	25	7	240	210	280	320	310
вршак	70	23	12	200	205	245	300	290
оцфнити	86	21	12	210	240	260	275	275
заковрнути	102	19	7	215	210	270	280	280
просек:					212,50	255,00	289,41	290,00

Табела 4: (\) акценат

реч	трајање			почет- ка речи	ФОТ			
	речи	вокала под (\)	следе- ћег вокала		акцентованог вокала		постакцентског вокала	
					почетак	крај	почетак	крај
залазак	57	13	9	210	210	230	250	275
показатељ	81	17	9	210	225	240	250	275
величанствен	93	14	9	195	220	240	310	310
жѐна	48	12	14	180	200	225	250	280
сѐља̀к	61	12	18	225	225	240	260	310
запѐтљати	88	12	7	200	240	260	300	300
развесѐлити	97	14	7	205	225	260	275	280
пилѐт	55	13	14	225	225	230	250	310
питом	43	12	18	230	230	250	340	300
учинити	73	9	9	200	240	240	290	300
количина	67	9	18	240	250	275	290	280
во̀да	48	14	17	190	200	220	250	290
валѐвит	70	14	9	200	200	260	290	305
донѐсити	84	14	7	200	215	240	280	275
разо̀нѐдити	90	12	7	220	225	275	275	280
у̀чинак	59	14	—	185	185	260	—	—
стѐдент	69	10	12	240	240	280	285	320
разѐумети	77	9	9	225	240	275	280	300
обра̀чу̀нати	93	9	9	200	240	255	275	280
трѐкач	57	12	18	250	250	255	310	310
убрзати	77	14	9	175	240	280	300	300
отко̀трљати	88	12	9	200	265	280	320	320
просек:					226,82	253,18	282,38	295,24

2.2.1. Изговор З. Шкорић, чија породица је пореклом из Лике, показује, што се кретања тона у оквиру акценатованог вокала тиче, изразигу и доследну узлазност. Сви примери показују да су и (/) и (\) акценат од почетка до краја обележени поступним и јасним тонским успоном. Нема ни једног случаја равнoг, колебљивог или силазног тона. У томе се сви примери слажу са изговором С. Томовић.

Најинтересантнији подаци које пружа изговор З. Шкорић односе се на тонску компоненту поста акценатског вокала. За изговор претходног субјекта констатована је доследна силазност вокала у поста акценатским слоговима. Овде је, међутим, по правилу вокал поста акценатског слога узлазан. Не само да он почиње тоном вишим од врхунца акценатованог вокала, него је узлазан у целом току. У примерима где је претходни вокал код (\), има случајева да је вокал овог (поста акценатског) слога силазан, ако је то условила природа сугласника испред њега. Ово је нешто чешће код (/) акцената. Отуда у примерима: *блљза*, *сиромашак*, *вршак*, *шрљч* и сличним, силазно кретање тона поста акценатског вокала. Остали случајеви показују мање или више изражену узлазност. Она се креће од готово равнoг тона, преко равнo-узлазног, до случајева где је та тенденција јака колико и у самом акценатованом вокалу.

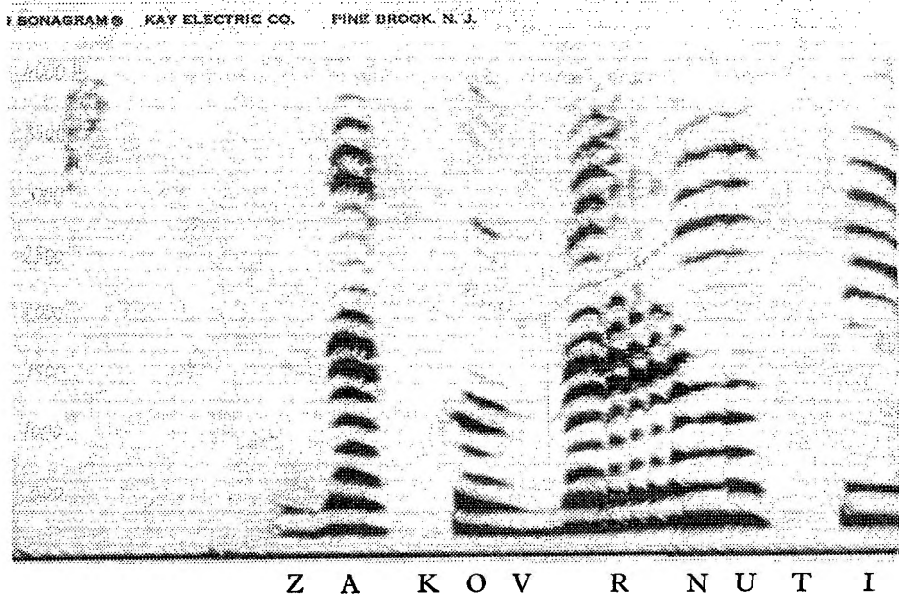
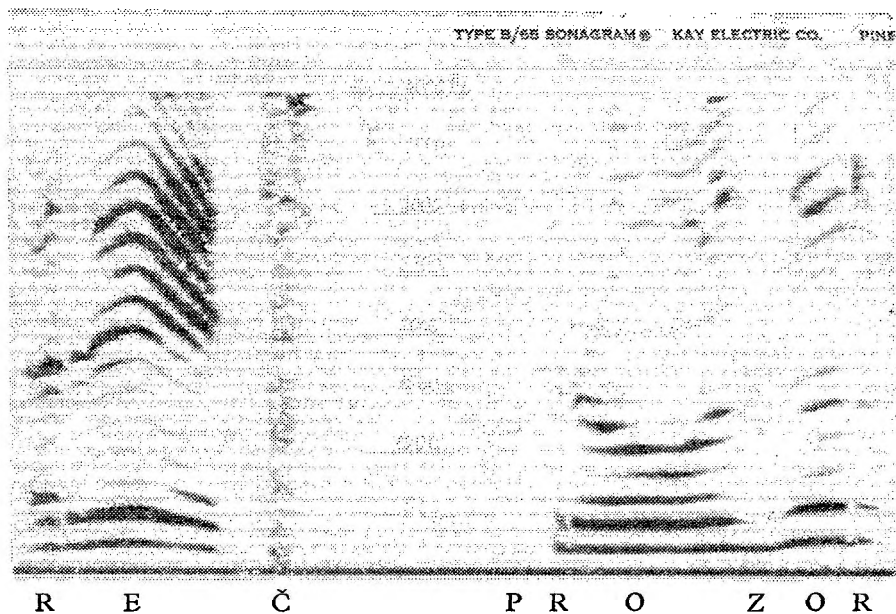
У погледу трајања вокала до сада се могло закључити да је акценатовани редовно дужи од наредног, чак и кад је на овом другом неакценатована дужина. У изговору С. Томовић изузеци су били заиста ретки. Код З. Шкорић, међутим, није редак случај да су трајања оба ова вокала изједначена (9:9 у *разумљи*), а често је други и дужи, чак и кад на њему нема неакценатоване дужине (*жљна*, *количина*, *вљда*, *стљдени* и др.). У неколико случајева нису могли бити регистровани сви подаци због редукције вокала као у примерима *закљчиши* и *уљинак*.

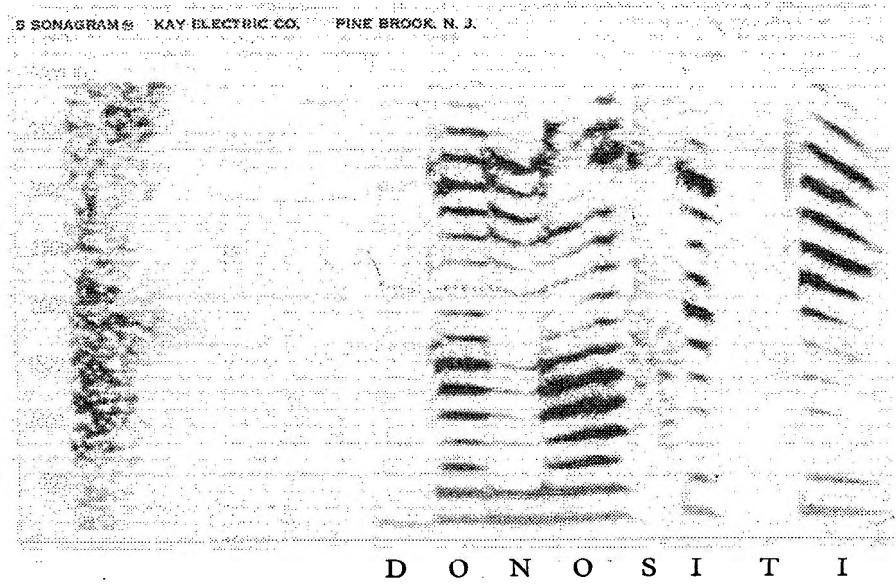
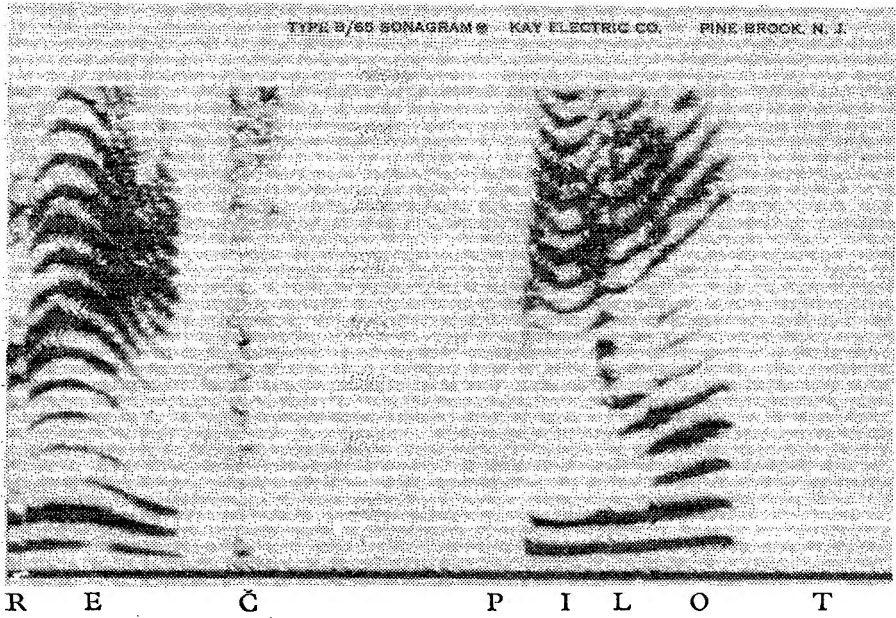
2.2.2. И овде се може указати на маља одступања у кретању тона на самом почетку вокала, која настају као последица утицаја претходног консонанта. Овакви примери су бројнији кад је акценат кратак (*количина*, *шрљч*, *зайљљашти*, *уљиниши* и др.).

Слогови пре акценатованог углавном су силазног тона или на истој висини као почетак овог вокала.

Ако поста акценатски слог почиње сонантом, запажа се исто што и код С. Томовић, с тим што је овде све још изразитије. Поређењем истих примера у изговору оба субјекта (*величанствљен*, *жљна*, *сљљак*, *шрљч*) примећујемо разлику у кретању тона: равном или претежно равном тону сонанта, овде одговара јасно узлазан. Примери са равним тоном у току трајања сонанта код З. Шкорић су ретки.

2.2.3. Илустрације (умањени сонаграми)

2.3. Речи са (/) и (\) акцентом у изговору В. Мујединовић

Табела 5: (/) акценат

реч	трајање			ФОТ				
	речи	вокала под (/)	следећег вокала	почетка речи	акцентованог вокала		постакцентског вокала	
					почетак	крај	почетак	крај
Ма́ра	43	20	11	225	210	220	235	250
дода́так	77	20	9	220	215	220	255	250
сиромáшак	86	18	9	225	200	230	250	230
врéме	59	21	14	220	200	205	240	235
почéтак	73	18	10	200	210	200	265	250
завршéтак	93	17	11	225	210	210	240	230
ви́но	53	23	15	220	215	230	255	255
поли́вање	81	21	8	—	200	230	230	230
просвећивáње	99	14	8	200	225	225	230	230
про́зор	56	21	12	250	205	225	235	225
закóчити	86	21	7	240	230	248	280	260
Миливо́јевић	93	19	7	255	280	310	305	310
блúза	63	21	16	200	200	220	240	205
облúтак	77	15	10	190	200	240	250	230
препорúчити	95	21	7	210	205	270	260	250
вр́шак	59	18	10	200	185	230	250	225
оцр́нити	90	23	9	200	225	240	235	250
заковр́нути	111	20	9	—	200	240	—	—
просек:					211,94	232,94	250,29	242,06

Табела 6: (\) акценат

реч	трајање			ФОТ				
	речи	вокала под (\)	следећег вокала	почетка речи	акцентованог вокала		постакцентског вокала	
					почетак	крај	почетак	крај
залазак	66	14	9	225	200	200	210	235
показатељ	81	14	19	210	210	205	210	210
величанствен	96	15	8	200	210	210	235	225
жѐна	45	18	14	180	200	210	240	240
сѐља̀к	67	15	17	225	210	210	220	245
запѐтљати	93	14	9	250	200	200	250	250
развесѐлити	109	15	9	250	220	220	240	250
пѐлѓт	54	14	14	225	225	225	240	250
пѐтом	48	12	12	200	200	220	250	245
учѐнити	74	14	9	225	200	205	230	250
количѐна	67	12	13	200	200	200	240	230
вѓда	48	15	15	225	200	210	230	220
валѓвит	67	15	9	245	195	200	250	250
донѓсити	82	14	7	225	200	230	240	220
разонѓдити	99	15	7	250	200	225	240	250
учѓнак	64	14	9	225	225	225	250	240
стѓдент	70	14	14	—	200	200	210	230
разѓмети	80	11	10	250	200	210	240	255
обрачѓнати	97	11	10	200	220	220	230	250
тркѓч	50	12	16	205	205	220	250	225
убрзати	77	14	10	200	200	240	260	260
откотрѓлати	94	15	10	200	220	230	250	250
просек :					206,36	214,32	237,05	240,00

2.3.1. У поређењу са претходна два субјекта, изговор В. Мујединовић показује доста неуједначености и колебања која се могу запазити и код осталих наших субјеката из источне Босне.

Вокал под акцентом је врло ретко изразито узлазан. Пре се може рећи да је тон рван и равно-узлазан. У великом броју случајева први део вокала је силазан, а затим тон мења правац и постаје узлазан, па ту своју узлазност преноси и на део следећег слога. Има и неколико примера силазног тона на месту где очекујемо узлазни.

Вокал под (/) је увек знатно дужи од следећег. Ово важи и за случајеве када је други са неакцентованом дужином. Вокал под (\) је често, али не увек, дужи од следећег. И када постоји, разлика у трајању није велика. Ови вокали су некад једнаког трајања, или је други чак дужи, најчешће када је на њему неакцентована дужина.

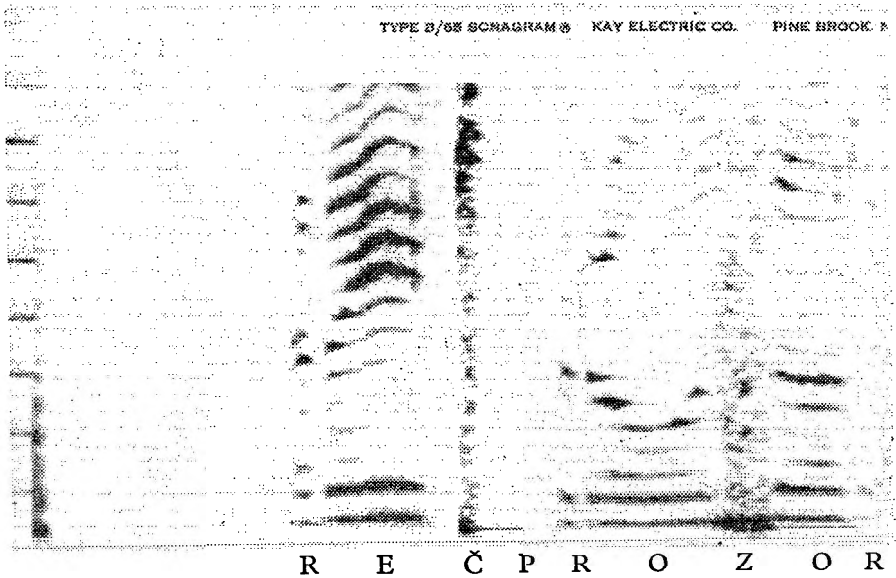
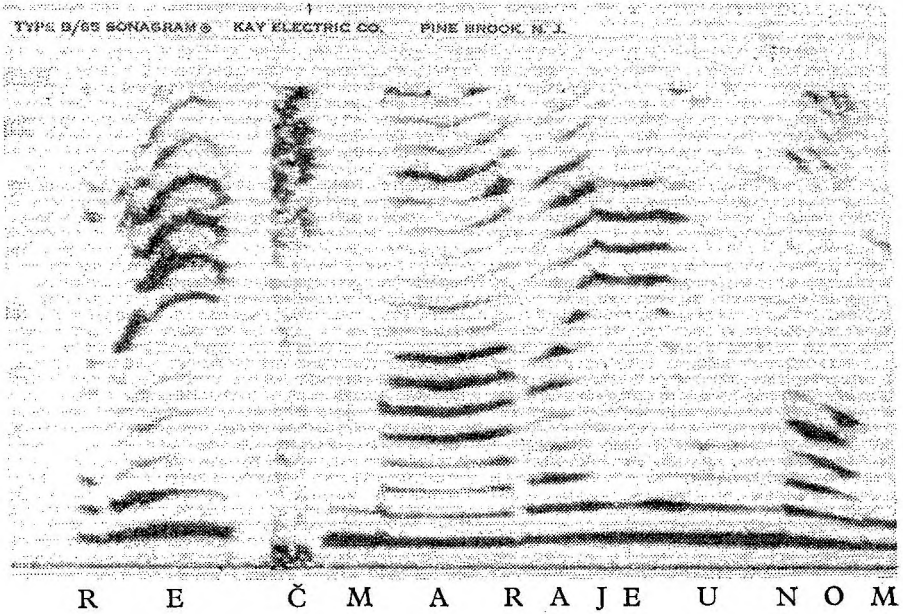
2.3.2. У великом броју примера разлика између почетка и врхунца акцентованог вокала није велика. То се догађа у случајевима са силазним тоном у првом и узлазним у другом делу истог вокала. Такви су примери: *време*, *јочейшак*, *завршешак*, *јрбзор* и многи други.

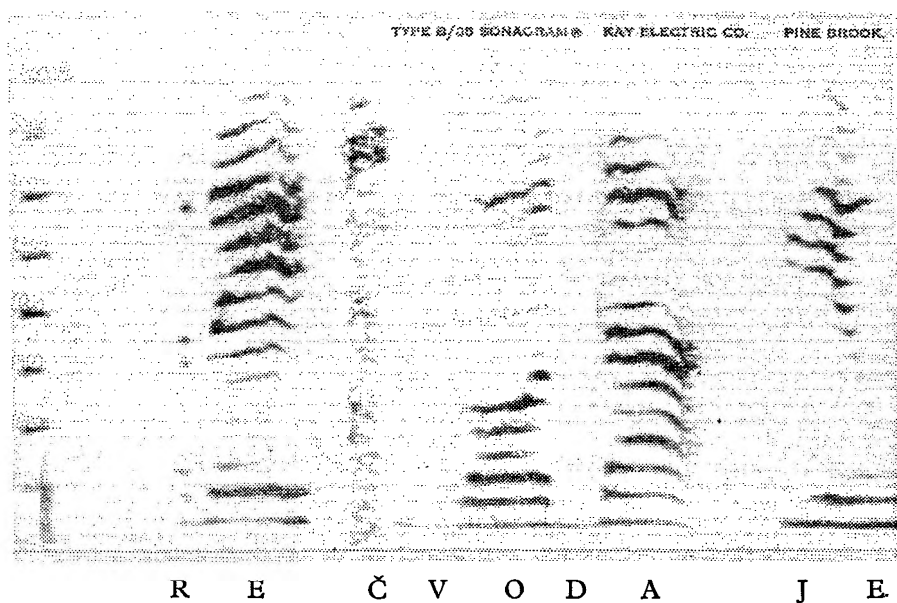
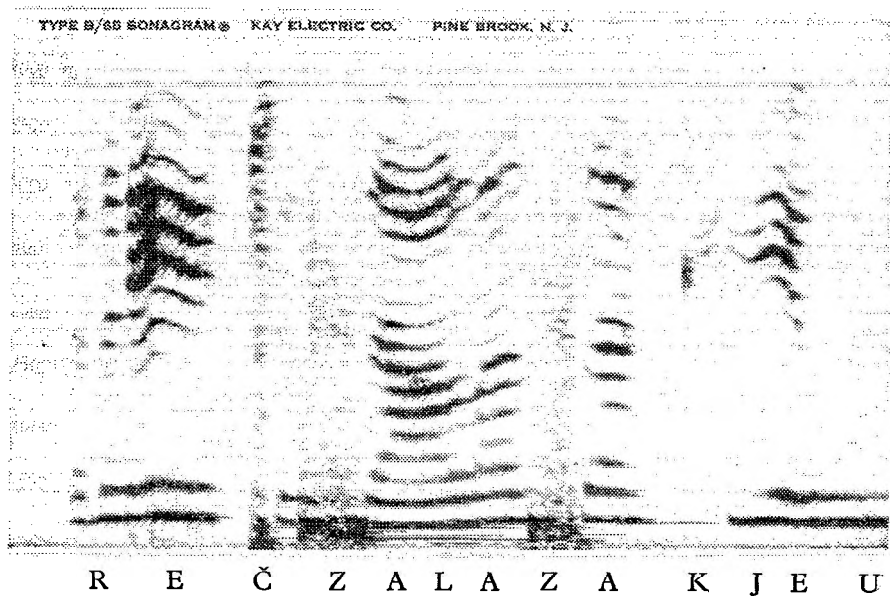
Уколико је сугласник после акцентованог вокала сонант, он ће, како је претходно речено, продужити узлазно кретање. Код В. Мујединовић су сонанти узлазни и у случајевима кад им претходи вокал колебаљивог, силазно-узлазног или равног тона. Тако у речи *време* м има најизразитији успон. Траје 12 ссек, а захвата интервал од 205 до 240 Hz, док се сам акцентовани вокал за 21 ссек трајања пење свега за 5 Hz. Слично је и у примерима: *залазак*, *жѐна*, *сѐљак*, *јилби*, *количина*, *валови* и осталим где је сонант у овј позицији.

Код рачи са (/) акцентом постакцентски слог је редовно силазан. Понекад је после сонанта рван (*вино*, *јоливане*, *јросвећиване*) или, сасвим ретко, узлазан (*оуфниши*, *Мара*). Постакцентски слог у речима са (\) акцентом показује тенденцију узлазног кретања. Она је негде умањена, а негде и неутралисана утицајем претходног сугласника (*јркач*, *дондсиши*). У бројним примерима, и после фрикатив и африката вокал постакцентског слога је узлазан или бар рван (*јоказашељ*, *убрзаши*).

Иако интервал тонског успона није велики, ретки су и представљају изузетак примери у којима је цела реч рвана или благо силазна.

2.3.3. Илустрације (умањени сонаграми)

2.4. Речи са (/) и (\) акцентом у изговору Ј. Барбулов

Табела 7: (/) акценат

реч	трајање			ФОТ				
	речи	вокала под (/)	следећег вокала	почетка речи	акцентованог вокала		постакцентског вокала	
					почетак	крај	почетак	крај
Ма́ра	41	22	7	255	250	275	295	290
дода́так	74	18	10	240	225	245	295	280
сиромáшак	87	19	10	260	240	280	310	295
вре́ме	47	18	9	225	225	235	275	280
почéтак	72	18	9	260	265	280	320	310
завршéтак	91	16	9	250	240	260	325	300
ви́но	55	23	11	250	240	250	280	280
полива́ње	73	17	9	240	225	245	255	280
просвећивáње	94	16	9	270	240	250	270	290
прóзор	61	26	12	260	225	260	290	280
закóчити	—	—	—	—	—	—	—	—
Миливо́јевић	97	15	10	250	230	250	260	270
блúза	60	19	14	250	240	280	300	290
облúтак	75	15	10	245	230	280	340	295
препорúчити	72	14	9	250	230	250	270	265
вршак	68	14	10	255	225	275	275	275
оцрнити	72	18	9	250	230	250	275	270
заковрнути	90	15	9	280	225	245	270	270
просек:					234,41	259,41	288,53	283,53

Табела 8: (\) акценат

реч	трајање			ФОТ				
	речи	вокала под (\)	следећег вокала	почетка речи	акцентованог вокала		постакцентског вокала	
					почетак	крај	почетак	крај
залазак	81	7	15	270	240	230	240	300
показатељ	79	15	10	240	240	240	260	280
величанствен	100	15	8	260	210	240	280	275
жѐна	58	17	17	240	230	210	230	300
сѐљак	63	17	15	240	225	225	240	270
запѐтљати	83	14	10	260	255	235	260	295
развесѐлити	94	14	7	240	230	235	260	275
пилѐт	56	13	16	250	245	210	220	300
питом	45	12	9	250	250	220	255	275
учинити	72	12	9	230	250	250	275	310
количина	68	11	12	230	230	225	250	290
вѐда	50	17	15	230	220	225	250	300
валѐвит	68	16	10	250	220	230	260	300
донѐсити	86	14	8	260	225	250	295	300
разонѐдити	93	14	10	275	230	250	275	300
учинак	70	14	9	265	265	265	265	275
стѐдент	59	14	9	250	250	245	255	300
разѐумети	78	10	10	250	230	240	260	290
обрачѐнати	88	10	12	250	250	250	275	300
тркач	60	12	14	225	225	225	280	300
убрзати	75	14	12	225	215	250	270	310
откоптрљати	86	11	11	240	300	280	290	300
просек:				237,95	237,73	261,14	292,95	

2.4.1. Главне карактеристике узлазних акцената војвођанске говорне зоне могу се пратити код Ј. Барбулов. Овај изговор показује низ елемената који га повезују са претходним, нарочито са изговором З. Шкорић.

Кад је реч о узлазности акцентованог вокала, онда се може констатовати да она није једнако изражена код дугог и кратког акцента. Код дугог је присутна у свим случајевима. Треба, међутим, додати да сам интервал узлазности није велики и да се у томе овај изговор разликује од С. Томовић и З. Шкорић. Код кратког акцента узлазност постоји у врло малом броју примера. Овде је тон претежно раван, а у бројним случајевима и силазан, било само у првом делу, било у току целог трајања акцентованог вокала. Чак се може рећи да је такво кретање тона регистровано не само на великом, него и на претежном броју сонаграма са изговором наших субјеката из ове говорне зоне. Примери као *величан-сйвен, разондйиши, убрзайи*, где се види узлазно кретање тона, у мањини су, а међу овде анализираним речима са (\) акцентом (снимљеним у реченицама — оквирима) и једини. Па и овде се може приметити да је интервал узлазности мали, а у другом од ова три примера, први део акцентованог вокала, уједно квантитативно супериорнији, има изразито раван тон.

Вокал под (/) акцентом је увек дужи од следећег, а вокал под (\) показује колебања у односу према следећем вокалу, слично као што смо видели код В. Мујединовић.

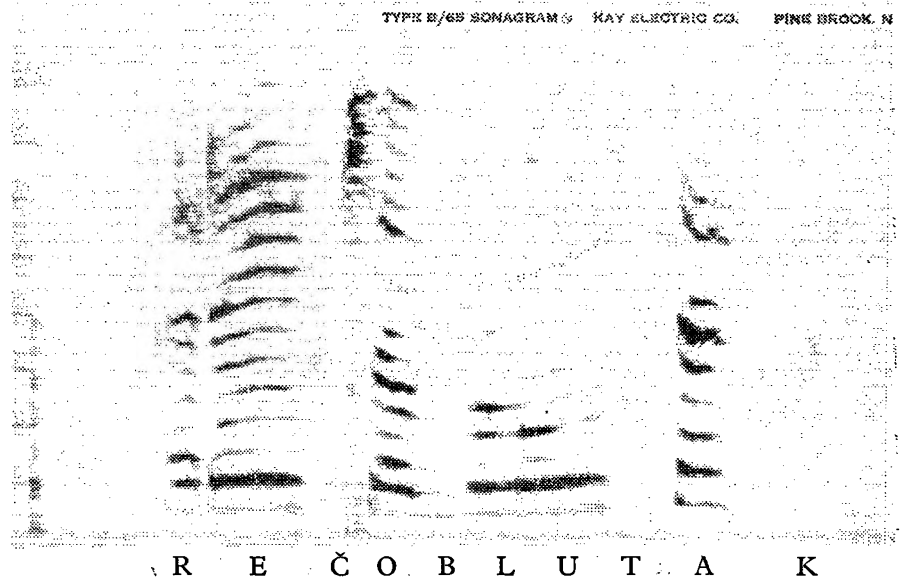
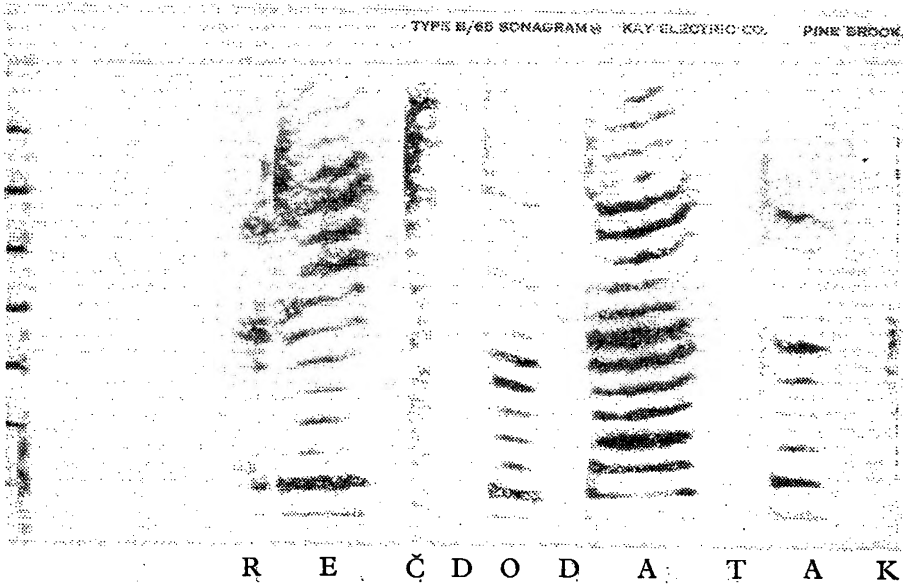
Основно тонско кретање у вокалу поста акценатског слога је узлазно. Оно је доследно и изражено је јасно. Забележено је код свих наших субјеката из ове области. У случајевима где поста акценатском вокалу претходи сонант, узлазна мелодијска линија захвата цео поста акценатски слог, појачавајући његову основну узлазну интонираност (*Мара, време, вино, йоливање* и бројни други примери).

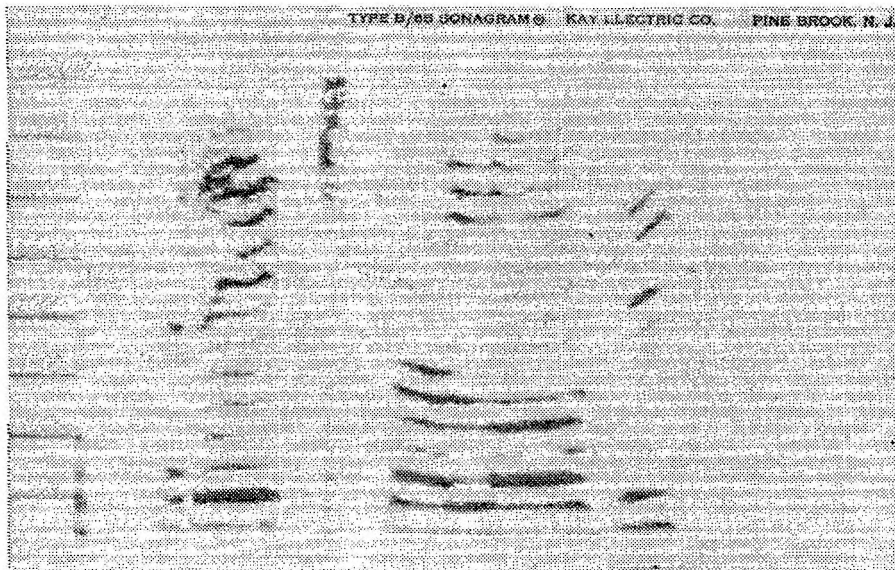
2.4.2. Правилност да узлазна мелодијска линија зависи од природе непосредно суседних сугласника и овде се потврђује. Сонанти продужују, односно антиципирају узлазно кретање тона оних вокала уз које стоје.

Присуство фрикатива, африката и делимично експлозивних сугласника врши исти утицај на кретање ФОТ суседних вокала као што је констатовано за изговор претходних субјеката (примери: *додатак, сиромашак, облутац* и многи други).

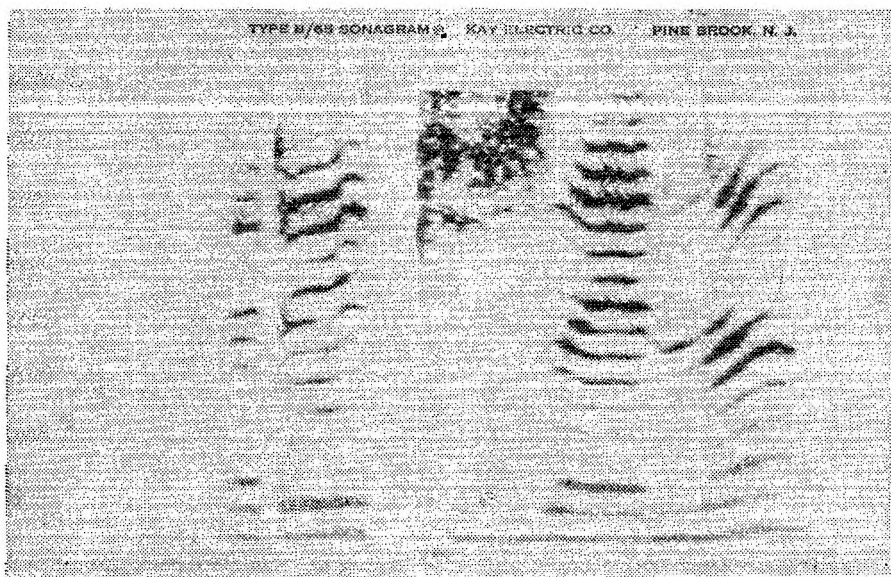
Има, међутим, примера где ни присуство експлозива и фрикатива није успело да умањи основну, узлазну тенденцију тонског кретања: *йоказашељ, йишом, шркач, убрзайи*.

2.4.3. Илустрације (умањени сонаграми)

R E Č V A L O V I T

R E Č Ž E N A

2.5. Речи са (/) и (\) акцентом у изговору Д. Гордић

Табела 9: (/) акценат

реч	трајање			ФОТ				
	речи	вокала под (/)	следећег вокала	почетка речи	акцентованог вокала		постакцентског вокала	
					почетак	крај	почетак	крај
Ма́ра	53	22	12	245	220	205	225	270
дода́так	92	20	11	240	200	215	255	265
сирома́шак	115	22	11	230	200	220	270	275
вре́ме	69	22	18	200	200	200	250	300
поче́так	87	20	12	200	220	200	260	275
заврше́так	121	19	10	250	210	220	280	280
ви́но	62	22	17	200	200	200	245	295
полива́ње	76	15	12	200	295	200	225	250
просвећива́ње	109	14	11	220	205	205	240	250
про́зор	63	30	15	210	200	200	240	275
закочи́ти	102	17	10	210	200	205	260	260
Миливојеви́ћ	114	17	11	230	195	200	210	245
блу́за	72	22	20	240	200	200	250	280
облу́так	86	15	12	200	190	200	290	290
препоручи́ти	100	16	7	225	200	225	275	250
врша́к	80	19	11	225	205	225	270	255
оцр́нити	90	18	10	220	225	225	245	270
заковр́нути	112	18	7	220	195	220	250	270
просек:					208,89	209,16	252,22	269,72

Табела 10: (\) акценат

реч	трајање			ФОТ				
	речи	вокала под (\)	следе- ћег вокала	почет- ка речи	акцентованог вокала		постакцентског вокала	
					почетак	крај	почетак	крај
залазак	85	18	14	225	220	220	240	275
показатељ	93	20	12	205	225	200	250	265
величанствен	111	15	10	200	215	210	255	255
жена	60	20	14	210	205	200	240	280
селяк	75	18	14	240	240	200	240	280
запетљати	86	12	10	225	205	205	255	260
развеселити	110	18	10	220	230	205	225	265
пилот	60	15	15	220	220	210	235	270
питом	50	14	12	225	225	210	270	275
учинити	79	13	8	240	230	205	225	240
количина	83	16	18	225	220	220	240	290
вода	64	20	20	220	200	210	250	270
валовит	78	18	12	225	195	195	240	275
доносити	92	17	10	200	195	225	280	265
разонодити	107	15	9	200	195	200	245	255
учинак	65	12	4	170	170	180	275	260
студент	80	15	12	200	200	200	250	270
разумети	89	13	10	220	200	210	230	255
обрачунасти	95	12	10	215	215	220	240	270
тркач	64	13	12	250	240	215	260	260
убрзати	79	13	11	225	225	230	275	275
откопљати	90	10	10	200	210	210	240	265
просек:					212,73	208,18	248,18	267,05

2.5.1. Основно што карактерише речи са узлазним акцентима у изговору наших субјекта из београдске говорне зоне је раван тон акценатованог слога, колебаљива интонација речи и тонска супериорност поста акценатованог слога над акценатованим. Ово последње је констатовано и за изговор претходног субјекта, али је и поред великих сличности међу њима, уочљива једна разлика: код Ј. Барбулов су акценатовани вокали често заиста узлазни. Иако ово код ње као опште правило важи само за дуге акценте, приметна је разлика у односу на Д. Гордић, код које су и дуги и кратки претежно равни. Кретање тона у поста акценатованом вокалу се углавном подудара код оба субјекта.

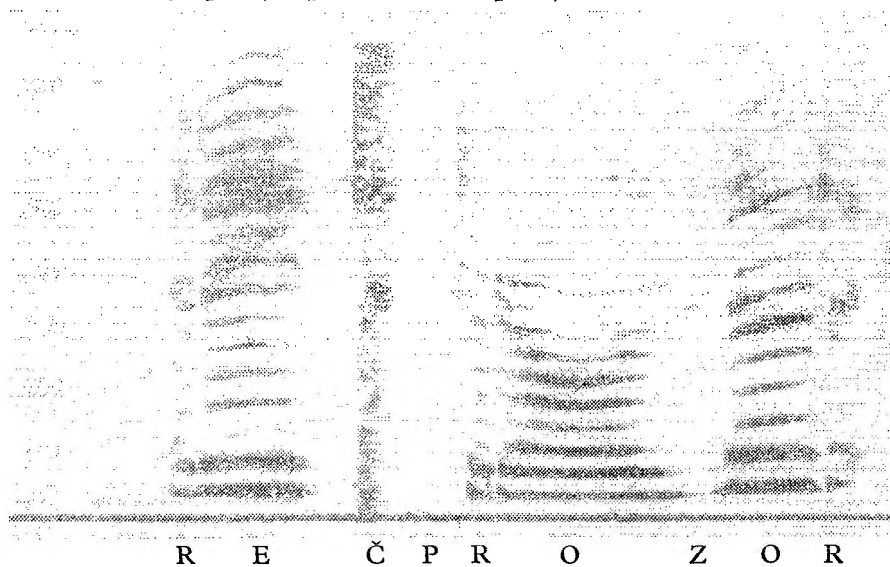
И однос акценатованог и поста акценатованог вокала у погледу трајања сличан је ономе који смо описали у изговору Ј. Барбулов. Основна разлика је у томе што су у изговору Д. Гордић готово непознати случајеви дужег трајања поста акценатованог вокала.

2.5.2. Поменуто разлику у кретању ФОТ код Ј. Барбулов и Д. Гордић показује наш први пример — *Mápa*. Док је код Ј. Барбулов акценатовано *a* макар само у трећој трећини, било узлазно, овде је тон силазан од самог почетка речи (рачунајући и цело трајање сонанта *m*). Узлазност другог слога је јаче изражена код Д. Гордић.

Изговор речи *dođášak*, *síromášak*, *vréme* и *íochéšak* потпуно се поклапа код оба субјекта. То су уједно једини примери где се код Д. Гордић може говорити о нешто јаснијој узлазности акценатованих вокала. Подударност је још већа у изговору примера са (\) акценатом, јер они ни код Ј. Барбулов не показују праву узлазност у слогу под (\).

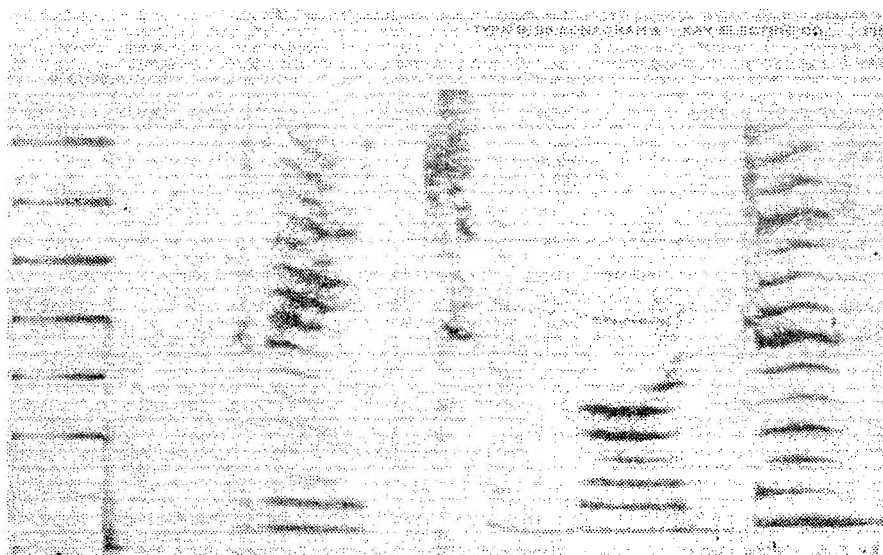
Степен подударности у свим релевантним елементима је изразито висок и може се констатовати да су од свих пет анализираних типова изговора ова два међусобно најближа.

2.5.3. Илустрације (умањени сонаграми)

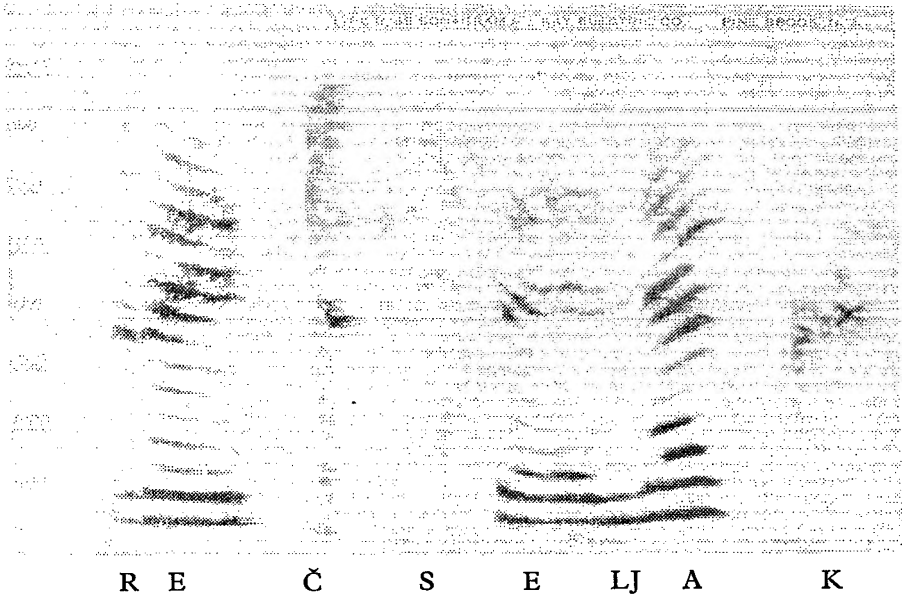

P R O S V E Ć I V A N J E

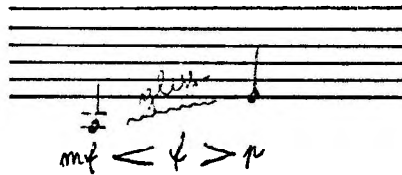
R E Ć V O D A

3. Интензитетске карактеристике

Поред мелодијске и ритмичке, од четири основна елемента тона, на природу акцената утиче и интензитетска компонента.

Регистровање интензитетског кретања је посебан проблем. Оно је увек временски подударно са мелодијским кретањем, и у случајевима када се ова иначе истовремена кретања делимично или до краја разликују у смеру, потребан је посебан напор и концентрација па да они чије ухо је иначе извежбано и способно да запажа овако суптилне разлике, региструју структуру типа

Наравно, што је временски интервал мањи — теже је поуздано проценити ово кретање. Сам врхунац његов — иктус — у изговарима свих субјеката је релативно лако запазити. Релативност је условљена чи-

њеницом да је он у једним, и то бројнијим, говорима које смо овде посматрали — у свим случајевима на акцентованом вокалу, дакле на оном који је најчешће узлазан и дужи од следећег, а у другим говорима је на овом месту претежно, али не и увек.

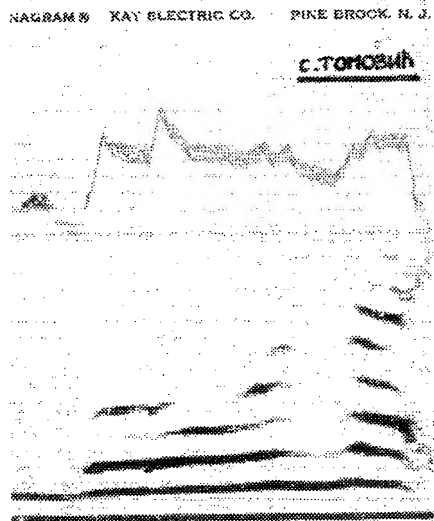
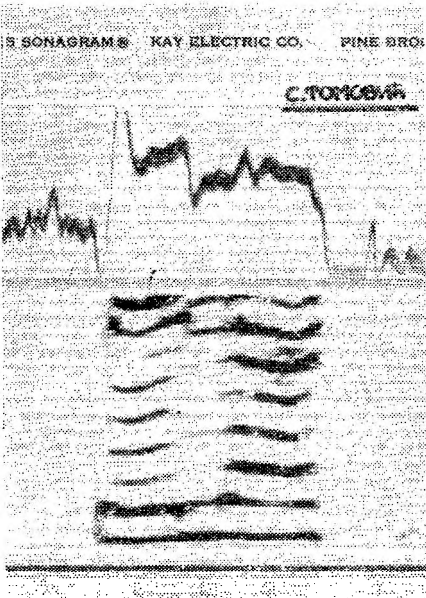
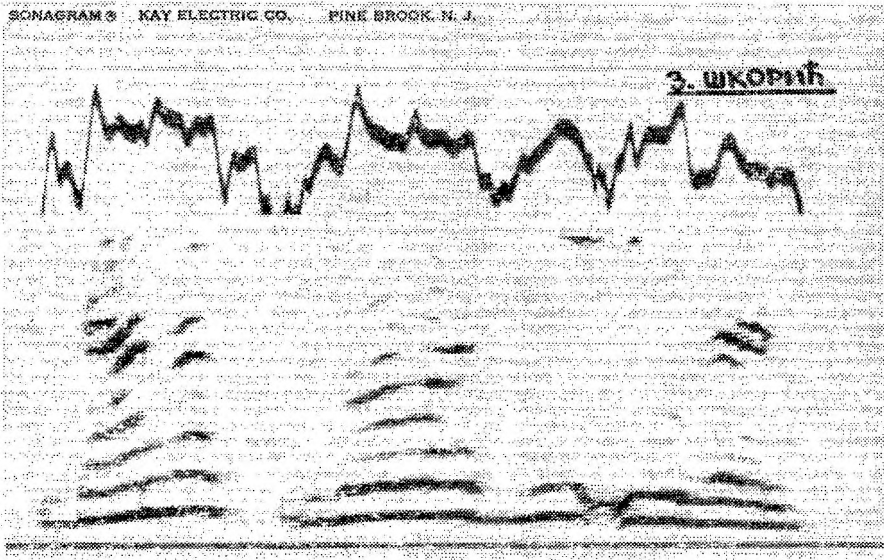
Од апарата које користи експериментална фонетика очекујемо већу поузданост мерења и прецизност резултата у односу на аудитивни утисак. И при мерењу интензитетских карактеристика показало се да су очекивања оправдана. Ипак, имамо извесне резерве према резултатима добијеним у овом случају. Треба имати на уму да није сва енергија, утрошена на формирање одређених гласова, изражена укупним интензитетом звучног сигнала. То је онај елеменат који сонаграфија не региструје, а могуће га је осетити у сопственом изговору. Сонаграф доста верно бележи интензитет саме звучне енергије, али је ту поузданост мања него код белжења тона. Затим, понекад долази до изобличења која се не могу кориговати.

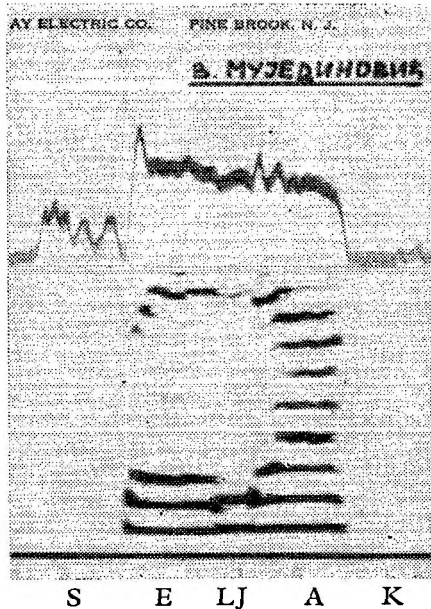
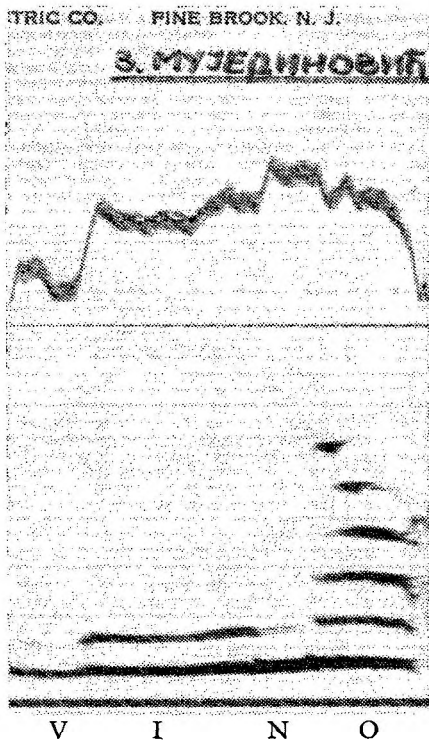
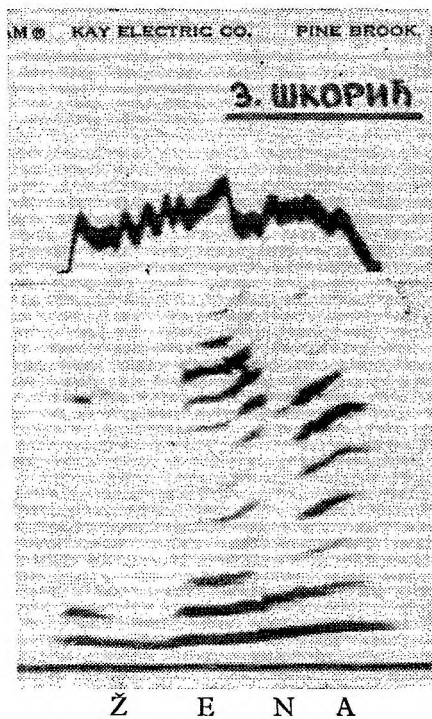
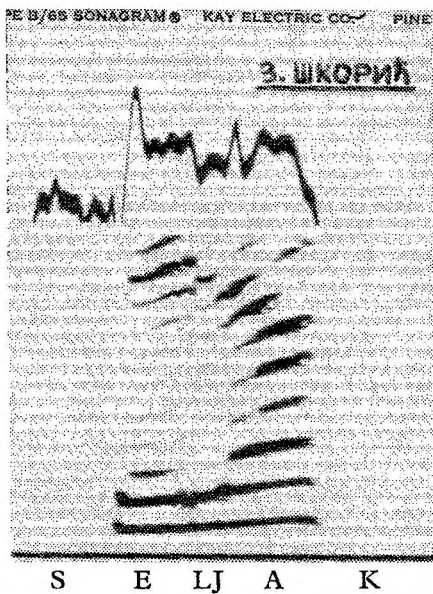
Код нашег субјекта из Шумадије (а с њим се слажу они из западне Србије и источне Херцеговине) ситуација је доста једноставна. Акцентовани слог, чија изразита узлазност је већ констатована, и по трајању и по интензитетским карактеристикама је супериорнији од постакценатског. И у примерима где је постакценатски слог дужи (тј. вокал постакценатског слога има веће трајање због присуства неакцентоване дужине), главни удар фонационе струје је на акцентованом слогу.

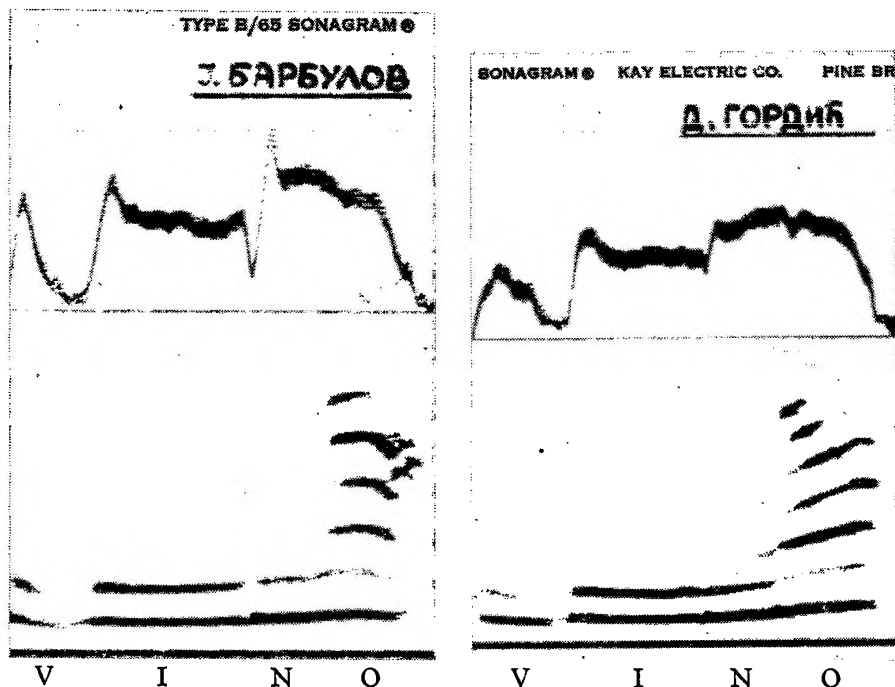
Код З. Шкорић се може констатовати доследна пренесеност иктуса на акцентовани слог. За тон је већ речено да, у целини узев, продужује узлазно (већ у првом слогу врло изразито) кретање и у току трајања постакценатског слога. Овде дакле, постоји подељеност основних компоненти акцента на два слога. Трајање је углавном веће у првом од њих, али су одступања доста бројна.

Код В. Мујединовић се може запазити колебање у месту иктуса. У великом броју примера он је још увек на постакценатском слогу, а у многим је пренесен на акцентовани слог. У бројним примерима процес је у превирању — иктус је на граници слогова, на сонанту испред вокала постакценатског слога. Оваква ситуација је у многоме присутна у изговору субјеката из Војводине, а потврђују је и субјекти из Београда: један део примера показује да је место иктуса пренесено на један слог пре мелодијског врхунца, а други, не мањи — да се иктус и мелодијски врхунац поклапају.

Илустрације интензитетских карактеристика (умањени сонаграми)

III. ЗАКЉУЧЦИ

Анализирани материјал и добијени резултати допуштају извођење следећих закључака:

1. У прогресивнијим говорима штокавског дијалекта који чине основицу савременог књижевног српскохрватског језика не постоји јединствени тип узлазних акцената.

2. Узлазни акценти се по извесним особинама разликују у појединим говорним зонама, а у неким од њих се и кратки од дугог разликује не само по трајању в'ћ и по кретању тона.

Прву групу чине говори у којима је потпуно извршен процес новоштокавског примерања акцента за један слог ка почетку речи (говори херцег-вучког и шуматдијског типа). Овде је узлазност јасно изражена и код кратког и код дугог акцента. Експираторна снага је већа на акцентовном него на слогу са кога је иктус пренесен. У постакцентском слогу јасно је изражено силазно кретање тона. Вокал под акцентом дуже траје од вокала у следећем слогу.

Друга група говора (оваква је већина војвођанских, као и београдски говор) у поређењу са првом показује много слабију узлазност дугог акцента. Кратки је ретко заиста узлазан. Често је колебљивог, равно-

-узлазног, силазно-узлазног или понекад сасвим силазног тона. Поста акценатски слог је виши, по правилу узлазног тона. У београдском говору, типичан је раван или тон колебаљиве интонације, а поста акценатски слог је виши и често није са тоном претходног вокала повезан узлазном мелодијском линијом, већ чини скок. Вокал под (/) акценатом је, у целини узев, дужи од следећег, а вокал под (\) показује колебања у односу према трајању следећег вокала.

Ову другу групу говора повезује сличност у експираторној страни узлазних акцената. Поред бројних случајева где је иктус пренесен, има много таквих где још није. Појављује се знатан број примера са иктусом на сонанту који чини границу између слогова. Ово све упућује на закључак да у овим говорима процес новоштокавског преношења није извршен у потпуности.

Трећу групу чине говори прелазног типа. Наш материјал је недовољан за извођење потпуних закључака о њима, али упућује на њихово постојање. Судећи по испитаним субјектима, западнбосански је ближи говорима прве групе по доследној пренесености иктуса и јасној узлазности акцената, а источнбосански показује сличност са војвођанским по колебаљивости места иктуса и неизразитости тонског кретања у акценатованом слогу.

3. Кретање тона је зависно и од природе суседних сугласника. Фрикативи, африкате и делимично експлозивни сугласници могу умањити или неутралисати узлазност вокала који после њих долазе. Отуда и у говорима са изразитом узлазношћу поста акценатског слога, у неким редовно, у неким ређе, раван или силазан тон у оваквим случајевима.

Супротно од овог, сонанти повећавају степен узлазности тона. Ако претходе узлазном вокалу, они антиципирају, а ако следе за њим, онда продужују узлазно кретање тона. У говорима са колебаљивим и недовољно узлазним акценатима, права узлазност почиње од сонанта и наставља се кроз поста акценатски вокал. У говорима где је тенденција опадања тона у поста акценатском слогу јака, овакав сонант има раван тон, а ако је и узлазан, он даље, на вокал поста акценатског слога не преноси узлазност. У говорима са супротном тенденцијом узлазност сонанта је подржана двоструко суседном узлазношћу вокала.

4. Постоји зависност особина акцената од положаја речи у реченици и од реченичне интонације. Иницијални положај повећава, а финални умањује или неутралише узлазност. Акцент је најмање подложен овим утицајима у медијалном положају обавештајне реченице.

5. Овако различита фонетска природа узлазних акцената у нашим говорима условљава и различит избор релевантних особина акцената. У првој групи говора, то је кретање тона унутар акценатованог вокала, а у другој групи, очигледно, фонолошки релевантна може бити само разлика између тонског нивоа акценатованог и поста акценатског слога.

ЛИТЕРАТУРА

Appel, W., *Gestaltstudien. A. Untersuchungen über den Akzent in der serbokroatischen Sprache.* — Wiener slavistisches Jahrbuch, Bd. 1, Wien, 1950, 53—70.

Белић, А., *Основи историје српскохрватској језика.* Фонетика. — Београд, Научна књига, 1969.

Белић, А., *L'accent de la phrase et l'accent du mot.* — TCLP, sv. IV, 1931, 183—188.

Белић, А., *Из новије акцентуације.* — Наш језик, н.с. књ. II, св. 7—10, књ. III, св. 5—6, Београд, 1951. и 1952.

Белић, А., *Савремени српскохрватски књижевни језик.* Део I: Гласови и акценат. — Научна књига, Београд, 1951.

Белић, А., *Приказ Милевића, О srbochrvatskih intonacijah ...*, ЈФ VI, 225—232.

Белић, А., *Језик и музика.* — Наш језик, књ. III, св. 6, Београд, 1934.

Broch, O., *Slavische Phonetik.* — Heidelberg, 1911.

Ekblom, R., *Zur tschechischen und serbischen Akzentuation.* — Slavia, t. 3, Praha, 1924—25, 35—44.

Florschütz, J., *Prilog za razumijevanje hrvatskoga i njemačkoga akcenta,* Nastavni vjesnik 4, Zagreb 1895—96, 43—47.

Florschütz, J., *Litavci.* — Prosvjeta (Zagreb), XVIII (1910). sv. 21, 668—673, sv. 22, 23, 24.

Gauthiot, R., *Etudes sur les intonations serbes.* — MSL, t. 11, 1900, 336—353.

Hodge, C. T., *Serbo-croatian Stress and Pitch.* — General Linguistics, Vol. 3, Lexington, 1958, 43—54.

Isačenko, A. V., *Zur phonologischen Deutung der Akzentverchiebung in den slavischen Sprachen.* — TCLP, t. 8, 1939, 173—183.

Ивић, П., *Прозодијски систем савременог српскохрватској стандардној језика.* — Symbolae lingvisticae in honorem Georgii Kurylovicz, 1965, 135—144.

Ivić, P., *Die serbokroatischen Dialekte, Ihre Struktur und Entwicklung, Bd. 1, Allgemeines und die štokavische Dialektgruppe,* 's Gravenhage 1958. (Slavistische drucken en herdrukken, Bd. 18).

Ivić, P., *Die Hierarchie der prosodischen Phänomene im serbokroatischen Sprachraum,* Phonetica, vol. 3, 1959, 23—38.

Ивић, П., *Број прозодијских могућности у речи као карактеристика фонолошких система словенских језика.* — ЈФ XXV, 75—113.

Ивић, П. — Лехисте, И., *Прилози истраживању фонетике и фонолошке природе акцената у савременом српскохрватском књижевном језику*. — Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад, VI, VIII, X, XII, XIII/2 и XV/1.

Ившић, С., *Језик Хрватиа кајкаваца*, Летопис ЈАЗУ, св. 48 (1934/35), Загреб, 1936, 47—88.

Ившић, С., *Прилози са славенски акцената*. — Рад, књ. 187, 1911, 133—208.

Јагић, В., *Паралеле к хрватско-србском нагласивању*. — Рад, књ. 13, 1870, 1—16.

Jacobsen, P., *Die Bedeutung der Satzintonation für die serbokroatischen Worttone*. — *Scnado—Slavica* X (1964), 210—231.

Jakobson, R., *Die Betonung und ihre Rolle in der Wortund Syntagmaphonologie*. — *TCLP*, t. 4, 1931, 164—182.

Костић, Ђ., *О јачини нагласка двосложних речи њод ∞ и \ акценћом*. — *ЈФ* XVIII, 123—131.

Костић, Ђ., *О јачини нагласка двосложних речи*. — *Гласник САН* 2 (1950), св. 1, 135—136.

Костић, Ђ., *Акцента и реченичка интонација*. — *Гласник САН* 2 (1950), св. 2, 316—317.

Костић, Ђ., *Варијационо њоле интенсијитета ∞ и \ акценћа*. — *Гласник САН* V (1953), св. 1, 139—140.

Костић, Ђ., и Михаиловић Љ., *Физиолошки ѡросек ѡрајања изговорених ѡласова*. — *Гласник САН* 4 (1952), св. 2, 334.

Ковачевић, Љ., *Приказ Мазиниа: Die Hauptformen ...* — *Archiv für sl. Phil* 3, 685—696.

Кухач, Г., *Особине народне ѡлазбе, нарочито хрватске*. — *Рад ЈАЗУ* 174 (1908), 117—236.

Mahnken, I., *Studien zur serbokroatischen Satzmelodie*. — Göttingen, 1964, *Opera slavica* III/2, 109.

Маретић, Т., *Грамањика и сѡилисѡика хрватскоја или српскоја књижевној језика*. — Загреб, 1931 (2.).

Маретић, Т., *О неким ѡсјавама квантѡитѡита и акценћа у језику хрватском или српском*. — Рад, књ. 67 (1883), 1—69.

Masing, L., *Die Hauptformen des serbisch-chorvatishen Accents*, — *Mémoires de l'académie impériale des sciences de St. Pétersbourg*, VIIe série, tome XXIII, N° 5, 1876.

Miletić, V., *O srbo-chrvatských intonaciích v nářečí štokavském*. — Praha, 1926.

Милетић, Б., *Изговор српскохрватских ѡласова* (експериментално-фонетска студија). — Београд, 1933 (Српски дијалектолошки зборник, књ. 5).

Милетић, Б., *Основи фонетике српској језика*. — Београд, 1952.

Милетић, Б., *О физиолошком квантѡитѡиту у српскохрватском*. — Београд, 1935, 54—79 (Споменица десетогодишњице рада Више педагошке школе у Београду).

Милетић, Б., *Утѡицај реченичке мелодије на интонацију речи*. — Београд, 1937, 219—223 (Зборник у част А. Белића).

Новаковић, С., *Физиолоѡија ѡласа и ѡласови српској језика*. — *Гласник српског ученог друштва*, књ. 37, Београд, 1873, 1—108.

Пецо, А., *Основи акценћолоѡије српскохрватској језика*. — *Научна књига*, Београд, 1971.

Peco, A., *Les consonnes longues en serbocroate*. — Bulletin de la Faculté des lettres de Strasbourg, 1960.

Peco, A., *Sur la nature du R syllabique en serbocroate*. — Bulletin de la Faculté des lettres de Strasbourg, 1960.

Пецо, А., *Природа неакцентиваних дужина у српскохрватском језику*. — Зборник радова посвећених успомени Салке Назечића, Сарајево, 1972.

Пецо, А. — Правица, П., *О природи акцената српскохрватског језика на основу експерименталних исказавања*. — ЈФ XXIX/1–2, Београд, 1972.

Pollok, K. H., *Der neuštokavische Akzent und die Struktur der Melodiegestalt der Rede*. — Opera Slavica III, Göttingen, 1964.

Сревановић, М., *Савремени српскохрватски језик*, I, Београд, 1964.

Storm, J., *Englische Philologie, Anleitung zum wissenschaftlichen Studium der englischen Sprache*. — Leipzig, 1892.

Trubetzkoy, N. S., *Grundzüge der Phonologie*. — Prague, 1939, (TCLP 7).

Trubetzkoy, N. S., *Principes de Phonologie*. — Paris, 1957.

Елица Йоканович-Михайлова

ПРИРОДА ВОСХОДЯЩИХ УДАРЕНИЙ В ПРОГРЕССИВНЫХ ШТОКАВСКИХ ГОВОРАХ

Резюме

В настоящей работе исследуется фонетическая природа сербохорватских восходящих ударений. На основе экспериментальных исследований, констатированы значительные различия между отдельными говорами и произведено их разбиение на три основных типа.

Рассмотрена зависимость характеристик восходящих ударений от положения слова во фразе, от фразовой интонации и природы соседних согласных.